

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ, 1871.

ΤΟΜΟΣ ΚΒ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 518

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

Ο ΕΞ ΑΠΟΡΡΗΤΩΝ.

*N. Δραγούμη τῷ τῆς Πανδώρας
ἐλλογιμῷ διευθυντῇ*

Ἀθανάσιος Δημητριάδης χαίρειν.

Σοφοκλῆς Κ. ὁ ἐξ Οἰκονόμων, ὁ πολλὰ τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν δι' ὧν συνέγραψέ τε καὶ τύποις ἐξέδωκεν ὠφελήσας καὶ ὡς ὁ αἰοιδίμος αὐτοῦ πατήρ ἐν πνευματικαῖς καὶ ἠθικαῖς τοῦ ἔθνους εὐεργεσίαις τὸν βίον διῶν, ἐκοινώσατό μοι Μαν φιλαγάθως, ὡς εἶπες, τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβῶν αὐτοῦ τιτὰς εἰς τοὺς λόγους καὶ τὴν ἔθνικὴν ἡμῶν συμβαλλούσας ἱστορίαν ἐν αἷς δὴ καὶ συλλογὴν τιῶν ἐγγράφων παραδόσεων περὶ τοῦ αἰοιδίου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων, τοῦ ἀγλατοματος τῶν ἐπὶ τῆς περὶ τοῦ ἔθνους ἡμῶν δουλείας ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ διαπρεφάντων λογίων καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν. Τὴν μελέτην καὶ μάθησιν τῆς πολιτείας τῶν τοιοῦτων προδρόμων τῆς τῶν πατέρων ἡμῶν ἀναστάσεως ὀνησιμωτάτων καὶ λυσιτελεστάτων ἡμῖν μάλιστ' αἰς τοῖς νῦν ἀκμάζουσιν εἶναι ἡγοούμενος καὶ τοὺς καιροὺς μεγάλῃ τῆς τῶν τοιοῦτων παραδειγμάτων μιμήσεως τὴν ἀνάγκην μοι μοινοῦχί κηρύττοντας

αἰσθανόμενος, πέμπω σοι τοῦ σεβαστοῦ μοι εὐεργέτου καὶ φίλου τὸ φιλοπόνημα, συνευχόμενος αὐτῷ (εὐ οἶδα δ' ὅτι καὶ Σοί, οὐ γάρ ;) γενέσθαι ποτὲ τῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου περιωθέντων καλῶν φιλοτεχνημάτων τὴν συλλογὴν καὶ δημοσιεύσειν.

Σὺ δὲ, εἰ μὴ τι κωλύοι, δώρησαι ταῦτα τοῖς φιλομαθεῖν ἀναγνώσταις τῆς Πανδώρας.

* Ἐρῶσο.

Ἐν Μονάχῳ τῇ 29 Μαρτίου 1871.

Τῷ ἐλλογιμῷ Ἀθανασίῳ Δημητριάδῃ

Σ. Κ. Οἰκονόμος χαίρειν !

Τρίτη ἤδη ἐβδομὰς περίπλευσεν ἀφ' ὅτου ἐπανήλθον ἐκ τῆς διζγελώσης τοῦ Κωνσταντινίου Βασιλείδος εἰς τὰς καλὰς Ἀθήνας. Τὸ δὲ σῶμα τῷ Θεῷ χάρις κομψότερον ἔχει, ῥωσθὲν ταῖς θαυμασταῖς αὔραις τοῦ Βοσπόρου, καὶ πρὸ πάντων ταῖς εὐχαῖς καὶ εὐλογίαις τῶν ἁγίων Γερόντων. Ἠψάμην δὲ πάλιν τῶν φίλων ἐργασιῶν ἐν τῷ ἐμῷ μελετηρίῳ καὶ διαπαιδαγωγῷ τοῦ ῥέοντος βίου τὰ κεκρύσματ' α. Σὺ δὲ, ὦ φιλότις, οὐδόλωσ ἀρκούμενος τῇ μελέτῃ καὶ μετὰ σπουδῆς ἐρεύνη τῶν παρὰ τοῦ φιλομούσου ἐκείνου ἡγεμόνος ἐν τῇ ἐπὶ τῷ Ἰσραὶ περιφανεῖ πόλει πολλῶν πολλὰχόθεν συνηγμένων τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ καλλι-

τεχνίας ἀθανάτων ἀριστοτεκμημάτων καὶ μνημείων, πάρει διὰ τερπνῆς ἐπιστολῆς ζητῶν ἰδεῖν τὰς περὶ Μαυροκορδάτου Ἀποσημειώσεις, περὶ ὧν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἔγραψέ σοι. Ἐπαινῶ σου τὸν ζῆλον καὶ ἄγαμμι τὸ σέβας, ὅπερ καταδεικνύεις πρὸς τοὺς ἀποιχομένους ἐκκλησιαστικούς καὶ πολιτικούς τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἄνδρας, οἵτινες ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας ποικιλοτρόπως ἐμόχθησαν. Διὸ προθύμως ἐρχομαι ἐκπληρώσω τὴν σὴν ἔφεσιν ὀλίγον τιὰ προανακρουσάμενος εἰσπαγωγῆς χάριν.

Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Λογοθέτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας Σταυράκη Ἀριστάρχου, ἀνδρὸς παιδείας εὖ ἔχοντος, ὡς οἶσθα, κληρονομήσαντος δὲ τὰς πατρῶας ἀρετὰς καὶ διαπρέπαντος ἐπὶ πάσιν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν Βυζαντινῶν λογίων, εὗρον χειρόγραφον γεγραμμένον κατὰ τὴν παρελθούσαν ἑκατονταετηρίδα, ἐν ᾧ πρὸ τῶν Δακικῶν ἐφημερίδων τοῦ Δαπόντε ὑπάρχουσι προτεταγμένα καὶ ἀνωνόμου «*Ἀποσημειώσεις εἰς τὸν βίον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου.*» Ἐκ δὲ τούτων συνεικάζει ὁ καλὸς ἡμῖν Σ. Ἀριστάρχης, ὅτι καὶ αἱ Ἀποσημειώσεις εἰσὶν ἔργον τοῦ ἀκαμάτου ἐκείνου πολυγράφου Δαπόντε, μεταλλάσσοντος τὸν βίον τῷ ἀψπδ Δεβρίου δ' ἐν τῇ κατὰ τὸ ἅγιον Ὄρος Μονῇ τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα τοῦ Σηροποτάμου. Σησημειώται δὲ τοῦτο ἐν τινι μικρῷ χειρογράφῳ περιέχοντι συγγράμματά τινα τοῦ αὐτοῦ, ὅπερ ἀπόκειται ἐν τῇ τοῦ φιλολογωτάτου ἀρχιερέως Δέρκων Νεοφύτου βιβλιοθήκῃ ὅθεν ἐπλανήθη οὐ μόνον Ἄνθιμος ὁ Γαζῆς ὀρίσας τὸν θάνατον τοῦ Δαπόντε τῷ 1787 (βλ. Λόγ. Ἑρμῆν' ἔτ. 1812, σελ. 86), ἀλλὰ καὶ Σάθας γράψας ἄμκρτύρως τῷ 1789 συμβῆναι αὐτὸν (βλ. Νεολλ. Φιλ. σελ. 502). Ἄλλ' ἢ περὶ τῆς παρὰ τοῦ Δαπόντε καταγωγῆς τῶν Ἀποσημειώσεων εἰκασία τοῦ μουσοφιλοῦς ἡμῶν φίλου οὐκ ἔρρωται κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν. Καὶ γὰρ ἢ τε τοῦ λόγου ὕψη καὶ τῶν ἐννοιῶν ἢ τῆς τάξεως καὶ ἀρετῆ πολλῶ τῷ μέτρῳ ὑπερέχει τῶν Δαποντείων, ὡς καὶ ἡ σὴ λογιότης παρατηρήσει παραβαλοῦσα τὰς Δαποντείους περικοπὰς, αἱ ἐπιτυνάπτομεν μετὰ τὰς Ἀποσημειώσεις. Οὐδ' ἡμεῖς μὲν τοι ἔχομεν εἰπεῖν τὸν τούτων πατέρα, ὃν πάντως ὁ πλείστων ἀδῆλων διδάσκαλος χρόνος ἀποκαλύψει τῇ τοιαύτ' ἀνιχνεύουσῃ φιλομαθείᾳ. Εἶεν.

Ἐκ δ' οὖν τῶν Ἀποσημειώσεων τούτων καταφαίνεται τὸ ἦθος τοῦ Μαυροκορδάτου, ὃς ἀκαμάτως διὰ τε τῆς διδασκαλίας, τῆς ἱατρικῆς καὶ τῶν πολιτικῶν ἀζωμάτων συνετέλεσεν οὐ μικρὸν εἰς τὴν τοῦ ἔθνους παλιγγενεσίαν, καταμαλάσσωσιν καὶ λεαίνων τὸ τρχχὺ καὶ σκληρὸν τῶν κρατούντων ἦθος καὶ τὴν ἀνήμερον καὶ ἐκτεθριωμένην ψυχὴν αὐτῶν ἐξευμενίζων ἐπιτηδείως καὶ εἰς πραύτητα καὶ οἶκτον κατασπῶν (βλ. Ἐπιστολὰρ. σελ. 242—244. πρὸβλ. καὶ σελ. 238), πράχων δ' εἰς ἑτέρου ἀκινδύνως τὴν εὐημε-

ρίαν τοῦ ταλαιπωρουμένου ἔθνους καὶ ἀνορθῶν αὐτὸ κατ' ὀλίγον ἐπὶ τὸ πρότερον ὕψος. Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τινῶν τοῦ βίου περιστάσεων τοῦ περιφανοῦς τούτου ἀνδρὸς πέμπομέν σοι καὶ περικοπὰς τινὰς ἐκ τῆς ἀνεκδότου «*Ἱστορίας τῶν συμβάντων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτὰν Μεχμέτη*» κτλ., ἣν συνέγραψεν ὁ μακαρίτης Δαπόντες. Εὗρομεν δὲ ταύτην προτεταγμένην πρὸ τῶν τούτου Δακικῶν ἐφημερίδων ἐν τῷ χειρογράφῳ, ὅπερ εἶδομεν πρῶτον παρὰ τῷ ἀγαθῷ ἡμῶν φίλῳ Π. Λάμπρῳ (διέλαθε δὲ περὶ τούτου τοῦ χειρογράφου ὁ μακαρίτης Φιλητὰς. βλ. Πανδῶρ. Τ. Θ'. σ. 466—467). Ἐχει δὲ καὶ τινα καὶ ὁ μακαρίτης ἱατρὸς Ἄθ. Ὑψηλάντης ἐν τοῖς τῆτες ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Γερμανοῦ Ἀφθονίδου ἐκδοθείσιν «*Ἐκκλησιαστικοῖς καὶ πολιτικοῖς*», ἃ περ ὡς ζῆδη διὰ τοῦ τύπου γνωστὰ δῆπου καὶ σοι γενόμενα παραλείπω. Καὶ ὁ γεραρὸς Σκαρλάτος ὁ Βυζάντιος ἐν τῇ περιφανοστάτῃ αὐτοῦ Κωνσταντινουπόλει (Τόμ. Β' σελ. 112) ἔγραψε σύντομον βιογραφικὴν πραγματείαν τοῦ μεγαλοπράγμονος καὶ θεοφιλοῦς τούτου ἀνδρὸς, οὗ «*τὴν ἀρίζηλον εὐσέθειαν καὶ τὴν παντοδαπὴ σοφίαν καὶ ἔγκαρπον πολυγλωττίαν, ἔτι δὲ καὶ τὴν περὶ τὰς θείας Γραφὰς βαθεῖαν μελέτην διηγεῖται μὲν ἡ ἱστορία, κρῦπτουσι δὲ καὶ τὰ σωζόμενα, καὶ χειρόγραφα καὶ ἐκδεδωμένα,*» ὡς ἀποφαίνεται ὁ ἀοιδίμος ἡμῶν Πατὴρ (Περὶ τῶν Ο, Ἑρμηνευτ. Τόμ. Δ', σελ. 815).

Εὐχῆς δ' ἔργον, εἴπερ τις τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει λογίων ἐπαχείρει συναγαγεῖν ἀπάσας τὰς τοῦ Μαυροκορδάτου συγγραφὰς ἐκδεδωμένας τε καὶ ἀνεκδότους καὶ τὰς χαριστάτας αὐτοῦ ἐπιστολάς καὶ προτάξας βίον αὐτοῦ ἀκριβῆ ἐξ αὐτῶν τε καὶ ἐξ ὅσων ἔγραψαν οἱ Εὐρωπαιοὶ ἀρηρυσμένον διὰ τοῦ τύπου κοινὰς τοῖς πάσι καταστήσαι. Οὕτω δὲ πράττων στήσαι μνημεῖον μὲν παραμόνιμον ἐπὶ τῷ περιφανοστάτῳ ἐκείνῳ ἀνδρὶ, τεκμήριον δὲ τῆς τῶν καθ' ἡμᾶς εὐγνώμονος προσιρέσεως, καὶ παράδειγμα ζηλωτῶν, ὅπερ ὡς πυρσὸς φωτολαμπῆς προκίεσται πρὸς ὀδηγίαν τῶν καθ' ἡμᾶς ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικῶν, τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος, ἵνα μὴ τῇ ὕλῃ μόνον προσέχοντες ὀλιγορῶσι τὰ πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς εὐσταθείας τῆς Μ. Ἐκκλησίας, τυφλοὶς ὄμμασιν ἀποδεχόμενοι καὶ ἐκπληροῦντες ὅσα ἀνόσιοι θνητῶν λογισμοὶ ἐναντίον τῶν τιμωρεστάτων ἡμῖν βυσσοδομοῦσιν· ἀλλὰ μετὰ τοῦ ἀοιδίου ἀνδρὸς ἀνκράζωσι θαρρόντες καὶ ἐγκαρδίως περῆρησιαζόμενοι· «*Οὐ περὶ μικρῶν ὁ ἀγών, ἀλλὰ περὶ παντός, καὶ αὐτῆς τῆς Μητρὸς ἡμῶν τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἀφ' ἧς πᾶν ἠρνώμεθα γέρας καὶ ἀποζῶμεν οὐκ ὀλίγων ὄσων ἀπολαύοντες.*— Ζηλωτῆς εἰμὶ καὶ πέρα τοῦ μετρίου, αὐτε τὸ θεῖον

περιορᾶν ὑβρίζομενον, οὔτε τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν δυναίμην [ἀν] παρορᾶν πεπατημένην, τὴν τροφόν, τὴν διδάσκαλον, τὴν εὐεργέτιδα, τὴν φύντας καὶ θανόντας ἐνστερνισαμένην, καὶ μεταροῦσαν ἀπὸ τῆς χείρονος εἰς τὴν ἀμείνω. (Βλ. Ἐπιστολ. ἐκ διαφόρ. ἐρανοθ. σελ. 117 καὶ 119). Ἦδη γὰρ τὰ πράγματα μάλιστα κατεπαίγουσι καὶ ζῆλον καὶ ἀγῶνας ἀπαιτοῦντα, ὅτε ὁ ἐπίσκατος καὶ ἄμορφος πολιτισμὸς τῶν ἀπειροκάλως πιθηκίζόντων πρὸς τὰ τῆς Δύσεως φθείρει τὰ ἤθη καὶ ἀποχαυνώνει τὰς ψυχὰς ἀπαξ πάντων τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὀρθοδόξων λαῶν ὅτε τὰ μηχανορρηκτικὰ τῆς Ναπολεοντείου πολιτικῆς διὰ τῆς ἐγκαλλίσεως ἀπάντων τῶν πρὸς τὴν εὐστάθειαν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους συμβάλλειν δοκούντων καὶ τῆς Γαλλιστί γινομένης διδασκαλίας ἐν τε ἄλλαις καὶ ἐν τῷ ἀνωτάτῳ τοῦ κράτους ἐκπαιδευτηρίῳ καὶ ἄλλων τίνων οὐχί; τρόπων τείνουσι πρὸς ὑποσκελισμὸν τῶν Ὀρθοδόξων λαῶν ἵν' ἀποδείξωσι τοὺς ἐν τῇ Τουρκίᾳ Δυτικούς λαοὺς ὑπερέχοντας, καὶ φθείρουσι τὰς ψυχὰς τῶν ἀπλακῶν δι' ὧν συνέστησαν οἱ προσηλυτοθηῆραι πολλαχοῦ τῆς Μακεδονίας καὶ Βουλγαρίας καθολικῶν ἐκπαιδευτηρίων πρὸς διάδοσιν λόγῳ μὲν τῶν τῆς Δύσεως φώτων, ἔργῳ δὲ τῶν τοῦ παπισμοῦ θολερῶν ναμάτων καὶ ἀποκατάστασιν ἐνταῦθα τῆς ἐκεῖ ψυχρῶν γούσης ἀντιχριστοῦ παποκρατίας. Ὁ ἐπάρατος οὗτος τῆς Γαλλίας δαίμων ἀφύπνισε τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἔθνικότητας καὶ συνέστησε τὸν συνασπισμὸν τῶν λατινικῶν φυλῶν διὰ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ προξενείων, ἐν οἷς φυγάδες Πολωνοὶ καὶ ἄλλοι ἐξ ἰδιοτελείας ἐξωμότατοι διετέλουν ταραττοντες τὴν τῶν χριστιανῶν ἡσυχίαν διὰ ψευδῶν εἰδήσεων καὶ ἐνσπείροντες εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν καὶ εἰς τοὺς ἀσυνέτους ἀδελφοὺς λαοὺς δυσπιστίαν καὶ μῖσος ἀδικῶν καὶ τοῖς μισοῦσιν ἐπιβλαβέστερον ἢ τοῖς μισουμένοις ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, ὡς συμπαθούντων δῆθεν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, καὶ τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ παντοκρατορίαν ἐκείνης διὰ τῆς ἐαυτῶν τε καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν αὐτοκτονίας παρασκευαζόντων! Ὡ τῆς λεπτότητος τῶν φρενῶν! Οὗτοι δὲ οἱ τῶν ζιζανίων σπορεῖς ἐξηγειραν ἔτι μᾶλλον τὸ μῖσος τῶν Βουλγάρων πρὸς τὴν Μητέρα Ἐκκλησίαν. Ἄλλ' ἤδη αἰχμαλωτισθέντος καὶ καταπεσόντος τοῦ ἐπάρατου ἐκείνου δαίμονος βαρὺν κατ' αὐτοῦ τὸν πέλεκυν τοῦ δικαίου τῆς Νεμέσεως κατενεγκούσης, καὶ εἰπούσης τὸ τοῦ Σχιλλέρου

Bessos Werk muss untergehen,
Rache folgt der Frevelthat,

εὐξώμεθα, φίλε, ἵνα μετὰ τὴν πολυευκτον κατάπαυσιν τοῦ μυριονέκρου πολέμου ἢ τοιαύτη φθοροποιὸς τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὀρθοδόξων λαῶν ἐκπολέμωσις καταλήξῃ, καὶ ἀρθῇ ὁ κίνδυνος τοῦ ἐνωτικῆς τῆς Μ.

Ἐκκλησίας κέντρου. Ταῦτα γὰρ πείρουσι τὴν ἐμὴν ψυχὴν κατὰ μέσσην καὶ βρύθυμον ἔχουσί με. Διότι ἡ τῶν ἡμετέρων πολιτικῶν ἀμβλυωπία μηδὲν ἄτενίζουσα πρὸς τὰς ἀπὸ τοῦ 1830 μέχρι σήμερον πολιτικὰς συμβαινούσας περιπετείας παρημέλησε τὰ εἰσαγόμενα τκάνδαλα, καίπερ δυνάμενοι καὶ ὀφείλοντες ἐγκαιρῶς ἐκρίζουν καὶ ἀποσκορακίζειν αὐτά, καθοδηγοῦντες τοὺς κρατοῦντας εἰς τὴν ὀρθὴν τοῦ δικαίου ὁδόν, καὶ μιμούμενοι τοὺς Μουρούζας καὶ Καλλιμάχας, οἵτινες ὅλοι ὑπὸ τοῦ τῆς φιλοπατρίας καὶ εὐσεβείας ἐκκαίόμενοι πυρὸς κατεδείκνυσαν τῇ ἐξουσίᾳ τὸ ἀληθὲς αὐτῆ καὶ τοῖς κρατουμένοις συμφέρον. Ἦδη πνέει τὰ λείσθια ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἐλευθερία, ἣν ἐσεβάσθη ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δορυκτῆτωρ διότι διὰ Σουλτανικῶν διαταγμάτων ἀσυστόλως καταπατοῦνται κανόνες Συνοδικοὶ καὶ κατορχεῖται ἡ ἀδικία, καὶ, ἂν μὴ Θεὸς ἐφάψηται καὶ σώσῃ τὸ κλυδωνιζόμενον τῆς Ἐκκλησίας σκάφος, καὶ ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς καὶ πατριάρχας μέλλει ψηφίζειν ἡ ἀλλόθρησκος δεσποτεία, εἰσπερχομένη εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ θουσιαστηρίου! Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ παρέκβασιν.

Ἐγὼ δὲ ἐπάνειμι εἰς τὰ περὶ Μαυροκορδάτου. Ἐν ἄλλῳ χειρογράφῳ τῆς Ἀρισταρχείου βιβλιοθήκης περιέχοντι διάφορα θεολογικὰ ζητήματα ἐν σελ. 354 ἐστὶ καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου « ἐπιστολὴ κριτικὴ εἰς τὰ μάλιστα συμβάλλουσα τοῖς φιλολόγοις », ἀρχομένη « Ἑλληνιστί καὶ τῇ ἀγοραίᾳ διαλέκτῳ γεγραμμένης δύο κτλ. », ἣν ὁ φίλος Ἀρισταρχὸς ἀνέκδοτον ἐνόμιζεν. Ἀλλὰ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν εὗρομεν ἐκδεδομένην ἐν τῷ Ἐπιστολαρίῳ (σελ. 212). Ἐγράψα δὲ ταύτην πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Νικόλαον. Παραβλαπόντες δὲ τὸ ἀντίγραφον πρὸς τὸ ἐντυπον κείμενον εὗρομεν μικρὰς τινὰς διαφορὰς, αἱ παρασημειοῦμέν σοι ἀνακοινοῦμενοι καὶ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὡς μικρὸν τῆς περὶ τὴν γλῶσσαν καὶ μάθησιν τοῦ ἀνδρὸς δεινότητος ἀπόγευμα. Ἐν ἄλλῳ δὲ πάλιν χειρογράφῳ ἐπιγραφομένῳ « Ἐπιστολαὶ διαφόρων μεταγενεστέρων Ἑλλήνων σοφῶν ἀπὸ τοῦ ἀφ' ὧν σωτηρίου ἔτους ἕως τοῦ αψνά, » ὅπερ εὗρομεν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ προμνημονευθέντος εὐπαιδευτοῦ ἱεράρχου Δέρκων Νεοφύτου, κατέστρωται ἐπιστολὴ τοῦ σοφοῦ καὶ μεγαλοφυοῦς ἐκείνου ἀνδρὸς πρὸς τὸν διδάσκαλον Σπαντωνῆν, ἣν ἀνέκδοτον οὖσαν ἀνακοινοῦμέν σοι ὡς φωτὸς ἀξίον.

Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σοῦ πόθου. Σὺ δὲ ἀναγνοὺς τὰ πεμπόμενα χρῶ καὶ εἰ σοι δοκεῖ μετάδος καὶ ἄλλοις, ἐπευχόμενος σὺν ἐμοὶ τὴν ἐμφάνισιν ἀνδρὸς ἀξίου πρὸς ἐνίδρυσιν τοῦ αὐ ἀνωτέρω ἐπεμνήσθην μνημεῖου. Ἐρῶσο.

Ἀθήνησι τῇ 13 Ὀκτωβρίου 1870.

Α.

Αποσημειώσεις εις τὸν βίον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ περιφήμου μινίστρου τῆς Ὀθωμανικῆς Πόρτας.

Ὁ περίφημος Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ἦτο εὐσεβέστατος εἰς τὰ θεῖα, ἐχθρὸς ἀδιαλλακτος τῶν ἀθείων (α), δὲν ἤθελεν ὄχι μόνον νὰ συνομιλήσῃ μαζί τους, ἀλλ' οὔτε νὰ τοὺς βλέπῃ λέγωντας πολλάκις μετὰ ζήλου τὸ προφητικόν· «Εἶπεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ οὐκ ἔστι Θεός» (β). Δὲν ἄρχιζε καμμίαν ὑπόθεσιν χωρὶς τὴν ἐπίκλησιν τῆς θείας βοήθειας, μάλιστα τόσον ψευδοφιλόσοφοι ὅπου ἐγνώριζαν τὴν περὶ τὰ θεῖα αὐτοῦ ζέσιν, ὅσον καὶ ἄλλοι μοχθηροὶ καὶ κακότεροποι, βλέποντες πόσον ἦτον ἐχθρὸς τῆς κακίας ἀπέφευγον καὶ ἐκρύπτοντο ἀπὸ τὴν συνάντησίν του, καὶ διὰ τοῦτο γεγηθότε τῷ προσώπῳ ἔλεγε πολλάκις «ἔχω καλὸν σημεῖον ὅτι ἀρέσκω τοὺς καλοὺς, ἐπειδὴ οἱ κακοὶ οὔτε νὰ μὲ ἴδουῖν δὲν ὑποφέρουν».

Ἡ εὐσέβεια ὁμῶς ὅπου ἦσκει ἦτο χωρὶς δεισιδαιμονίαν καὶ χωρὶς ὑπόκρισιν, πάρεξ ὅσον νὰ ἀποφύγῃ τὸ κατ' ἐνέργειαν σκάνδαλον, ὅπου πολλάκις πράττωντας ἄλλοι ἐκείνα ὅπου ἀπαιτεῖ ἡ ἀνάγκη τοῦ ἐπαγγέλματος ἢ τοῦ σώματος, προξενεῖται εἰς τοὺς

(α) Βλ. ἕσα περὶ ἀθείας καὶ δεισιδαιμονίας ἔγραψεν ὁ εὐσεβέστατος Μαυροκορδάτος ἐν τοῖς Φροντισμασι (Βιβλ. Β. κεφ. νς. σελ. 157). Ἐξεδόθησαν τὰ Φροντισματα τῷ 1805 ἐν Βιέννῃ μετὰ καλοῦ προλόγου ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Διδυμοτήχου Παΐσιου, οἷς προστίθεται καὶ ἑγχειρίδιον, ἐν ᾧ Γνωμαὶ καὶ Φροντισματα περὶ τὰ ἦθη καὶ πολιτείας. Ἀμφοτέρων δὲ τούτων τῶν ποιημάτων ἀντίγραφον ἀκριβὲς ἀπέκειται ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ, ἐξ οὗ δύνανται παραφθοραὶ τινες περὶ τὰς λέξεις, πηγάζουσαι πάντως ἐκ τῆς ἀπειρείας τῶν ἀλλογλώσσων στοιχειοθετῶν, θεραπευθῆναι ἐν νέα τούτων ἐκδόσει. Οὕτως ἐν μὲν τῷ ἐντύπῳ κειμένῳ τῶν Φροντισμάτων (Βιβλ. Α. κεφ. νζ. σελ. 45) ἐκδίδεται κακῶς «καὶ τὰς βαλάς», τὸ δὲ χειρόγραφον ἔχει ὀρθῶς «βουλάς» ἐν δὲ σελ. 169 (Βιβλ. Β. κεφ. ε) ἀναγινώσκεται «ἀκούσαι παρέποντα», ἔπου τὸ χειρόγραφον ὀρθῶς ἔχει «πρέποντα» ἐν δὲ τῇ ᾠῃ τοῦ χειρογράφου κεῖται «ἰσ. χρήσεως» ὑπὸ ἄλλης χειρὸς διορθούμενον τὸ ἐν αὐτῷ, ὡς καὶ ἐν τῷ ἐντύπῳ κειμένῳ (Βιβλ. Α. κεφ. μα. σελ. 36. στίχ. θ) κακῶς ἔχον «ἀπὸ τῆς φύσεως». Σημειωτέον δὲ κατὰ παρέκδοσιν εἶ ἐπλανήθησαν οἱ γράψαντες ὅτι ἐν τῇ αὐτῇ Βιβλιοθήκῃ ἀπέκεινται ἐν χειρογράφῳ «Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας τρεῖς τόμοι» τοῦ ἀοιδίμου Μαυροκορδάτου (βλ. Nouvelle Biographie générale. T. 34. pag. 458. Paris, 1861). Διότι πρὸ πάντε ἐτῶν διεξαχθόντας ἅπαντα τὰ τῆς Βιβλιοθήκης χειρόγραφα εὖχ ἄβρομεν τὸ τρίτον τοῦτε χειρόγραφον. Πρῶτος δὲ μεταξὺ τῶν ἡμετέρων ὁ Προκοπίου Δημητρίου ἐσημειώσατο ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἔγραψε τρεῖς τόμους τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας (βλ. Fabricii Bibl. Graeca. Tom. XI. pag. 526. ἔκδ. Harl.) Ἄλλ' ἔ Ζακίρας μεταγράψας τοὺς τοῦ Δημητρίου λόγους ἐπισυνῆψε τὰ ἑξῆς·

«Ταύτην ὁμῶς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἂν αὐτὸς συνέγραψεν ἢ ἐξ ἄλλης διαλέκτου τὴν μετέφρασε μοὶ εἶναι ἄδηλον. Ὁ γὰρ ῥηθεὶς Δημητρίου συγκαταλέγει αὐτὴν τοῖς ἄλλοις τοῦ Ἀλεξάνδρου συγγράμμασιν, ἀλλ' ἐγὼ κῦρον παρα τῇ Βιποντινῇ εταιρείᾳ ὅτι μετέφρασε τὰ τοῦ Λιδίου συγγράμματα». Ὁ δὲ χρόνος εἶται εἰς φῶς τὴν ἀλήθειαν.

(β) Ψαλμ. γ. 1.

ἀπλουστεροῦς, τὸ ὅποιον μὲ ἐπαινετὴν συστολήν καὶ ἀντίρρησην δέχεται εὐκόλον θεραπείαν· ὁμῶς ἦτον ἀκριβέστατος ἐξεταστὴς τῆς ἰδίας του συνειδήσεως· εἶχε στερεοὺς τοὺς λογαριασμούς του μὲ τὸν Θεόν, καὶ ἦτο παρεσκευασμένος καὶ ἔτοιμος εἰς ἀπολογίαὶν δι' ὅλον τὸ ὕψος τῆς εὐσεβοῦς του ζωῆς.

Δὲν ἔλειπον οὔτε ἀπὸ τὸν νοῦν του οὔτε ἀπὸ τὸ στόμα του σύντομοι καὶ ἐπικαίριοι εὐχαὶ χωρὶς κρότον (α). Καὶ ἐπειδὴ ὄχι ὁ τόπος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ διάπυρος διαθέσις γεννᾷ τὴν προσευχήν, ἐπρασέχετο καθήμενος, ἰστάμενος, βαδίζων, ἰππεύων, ἐν τῇ αὐλῇ ὀμιλῶν τοῖς κρατοῦσιν, ἐν τῇ κλίνῃ ἤδη χωρῶν εἰς ὕπνον, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ὕπνῳ.

Μάλιστα ὅταν ἐζητοῦσαν βουλήν οἱ κρατοῦντες εἰς δύσκολα ἀμφίερηματα καὶ ἐπικίνδυνα πράγματα, ἐσυνειθίζε καὶ ἔλεγε τὸ «Θοῦ Κύριε φυλακὴν τῷ στόματί μου καὶ θύραν περιοχῆς περὶ τὰ χεῖλη μου» (β).

Ὁ δὲ ζήλος ὅπου εἶχε διὰ τὴν σύστασιν καὶ τιμὴν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἦτο θερμὸς καὶ διάπυρος, δὲν ἐφείδετο οὔτε τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ, οὔτε τῆς ἰδίας τιμῆς, οὔτε αὐτῆς τῆς ζωῆς διὰ νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὰ ἐνδεχόμενα δεινὰ τῆς κοινῆς Μητρός. Τοῦτο τὸ ἐζητοῦσεν ἀπαραιτήτως ἀπὸ τοὺς κρατοῦντας ὡσάν ἀρκετὴν ἀμοιβὴν τῶν πολλῶν του ἰδρώτων, τὸ νὰ μὴ ἀφίνουσαν νὰ ἐγγίζεταί ἡ τῶν χριστιανῶν Ἐκκλησία, ἀλλὰ νὰ φυλάττωνται κοινῶς τε καὶ κατὰ μέρος τὰ προνόμιά της.

Ἀπὸ τοιοῦτον ζήλον πυρπολούμενος πρὸς μὲν τοὺς ἰδίους ἐχθροὺς ἦτο συμπαθητικώτατος, πρὸς δὲ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ κοινοῦ τῆς Ἐκκλησίας αὐστηρὸς καὶ ἀπαραίτητος, ἂν ἦσαν καὶ συγγενεῖς του.

Τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδόξου καὶ ἀμωμήτου πίστεως καὶ στόματι καὶ καρδίᾳ τὰ ἐπίστευε, τὰ ἐτίμα, τὰ ἐκράτνε λόγῳ καὶ ἔργῳ ἐπόμενος εἰς τὰ ἔχνη τῶν θείων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (γ)· ἐδιάκρινεν ὁμῶς σοφώτατα ἀπὸ τὰ ἀραρότα καὶ ἀπαρασάλευτα δόγματα τῆς πίστεως τὰς μερικωτέρας τῶν νέων διδασκάλων δόξας ἐν τῇ ἱερᾷ Θεολογίᾳ, καὶ ἔλεγε νὰ ἔχῃ κάποιον πλάτος ἢ τοιαύτη τῶν μερικωτέρων ζη-

(α) Δύο τοῦ ἀοιδίμου Μαυροκορδάτου εὐχαὶ μετὰ τὸ ἄποδεικνον καὶ εἰς τὸν Ὄρθρον ἐκδίδονται ἐν τῷ Ἐπιστολαρίῳ ἐκ διαφῶν, ἱεραισθ. σελ. 344. Ἐν Κωνσταντινουπ. 1804.

(β) Ψαλμ. ρμ. 3.

(γ) Μαρτυροῦσι δὲ τοῦτε τρανῶς ἄλλα τε θεολογικά τοῦ ἀνδρὸς τούτου ποιήματα καὶ ἡ «περὶ τοῦ ἐνιαίου τῆς θείας εὐσεβείας καὶ τῶν τριῶν αὐτῆς ἰδιοτήτων» πραγματεία, ἧς μνησθὲν ποιεῖται Ἰάκωβος Μάνος ὁ Ἀργεῖος. Ἐν δὲ τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου διατηρεῖται χειρόγραφον περιέχον Ἄλεξ. τοῦ Μαυροκορδάτου «Ζητημάτων Θεολογικῶν λύσεις πρὸς τοὺς λεγομένους Ἑγγλέζους, αἱ ἐκεῖνοι ἀπορήσαντες ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Οἴκουμ. Πατριάρχου.» Τὴν εὐσέβειαν τοῦ ἀνδρὸς μαρτυροῦσι καὶ αἱ Ἐφημερίδες, ἡ ἡμερολόγιον μνημονεῖον τὰ συμβάντα τοῦ 1682. Τούτων ἀπόγραφον διατηρεῖται ἐν τῇ τῶν Παρισίων βιβλιοθήκῃ. (βλ. Πανδῶρ. T. γ. σελ. 497).

τημάτων θεωρία, και ἀπὸ τὴν περὶ ταῦτα σώφρονα διάλεξιν και διάφορον γνώμην νὰ μὴ διασειῶνται τὰ ἔρθρα τῆς ἀκηράτου πίστεως. Ἐκ ταύτης λοιπὸν τῆς νουνεχεστάτης διακρίσεως ἦτο φειδωλὸς εἰς τὸ νὰ καταστιγματίζῃ εὐκολα ὄχι μὲ τὸ ὄνομα τῆς αἵρεσεως ἀλλὰ και τοῦ σχίσματος τοῦ περιθάλλοντος δόξας τινὰς διαφωνούσας περὶ τῶν ζητημάτων τῆς ἱερᾶς Θεολογίας και τῆς Ἐκκλησιαστικῆς διατάξεως.

Μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς και Δυτικῆς ἐκκλησίας ἔλεγεν ὅτι πρέπει νὰ μὴ παραφέρηται ὁ κατ' ἐπίγνωσιν ζῆλος, νὰ μὴ λείπη εἰς πολλὰ ἢ ἀμοιβαία ἀνοχή, ἢ ὁποῖα, Θεοῦ συνευδοκοῦντος, ἡμπορεῖ νὰ ἀναιρέσῃ τὴν διάστασιν και νὰ προξενήσῃ τὴν εὐκταίαν ἔνωσιν (α).

Εἰς τὴν ἠθικὴν Θεολογίαν διὰ τὸν ἐπικείμενον ζυγὸν τῆς δουλείας και διὰ τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως (ἀγκυαλὰ και τὸ κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον κατηκριβωμένον τὸ ἐκθειάζειν (β)), ὑπόφερεν ὁμοως και τὸ συγκαταβατικὴν και οἰκονομικὴν και εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικὸς κοσμικοὺς, ἔχοντας κανόνα τὴν κοινὴν ἠφέλειαν και σύστασιν τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, διακρίνοντας και τὸπον και κκερὸν και πρόσωπον και περίστασιν και διαγωγὴν και ἠλικίαν και προαίρεσιν και ἀνάγκην και συνείδησιν και τρόπον ἐνεργείας.

Ἐτιμῶσε πολλὰ και θαυμασίως ἐνεργῶσε τὸ «Γνωθὶ σαυτὸν» και ἔλεγεν, ὅτι ὁποῖος γνωρίζει τὸν ποιητὴν του, και τὸν λατρεύει ἐν πνεύματι και ἀληθείᾳ, γνωρίζει τὰ πρῶτα του και τὰ ἔσχατα, και ἐφεξῆς διακυβερνεῖ εὐσεβῶς και νουνεχῶς και τὰ μέσα· γνωρίζει τὴν τῶν μεγάλων (γ) δυνάμειν ὅπου ἐχάρισεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν νοῦν, και ὅτι κατ' εἰκόνα και ὁμοίωσιν αὐτοῦ τὸν ἐγκατέστησεν ἡγεμόνα εἰς τὸν μικρὸν κόσμον, γνωρίζει τὴν σφραδάζουσαν ὁρμὴν τῶν παθῶν, και δὲν τὰ ἀφίνει νὰ κατεξανίστανται τοῦ νοός, ἀλλὰ τὰ μεταχειρίζεται εἰς τὰς προσηκούσας ἐνεργείας, ὡσὰν ἀνδρείους ὑπουργοὺς κατὰ τὸ «Ὁργίσεσθε και μὴ ἀμαρτάνετε» (δ)· γνωρίζει τὰ προτερήματά του, τὰ ἐλαττώματά του, τὰ ἀπὸ φύσεως, τὰ ἐπίκτητα, τὰ ἀπὸ τύχης. Και τὰ μὲν καλλιεργεῖ μετὰ λιπερᾶς ἐπιμελείας τὰ αὐξάνει, και πάλιν εὐλαβοῦμενος τὸ ἐπίφθονον τὰ φυλάττει, δὲν τὰ ἐκπομπεύει πράκτικα μὲ ἐπιβλαβῆ παρῆρησιν·

(α) Ἐκ ταύτων προφανῶς ἐξελέγχεται τὸ ἀσύστατον τῶν γνωματευσάντων ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἐμίσει τοὺς Δυτικοὺς (Βλ. Nouvelle Biographie générale. T. 34. pag. 457). Ἀπεστρέφεται δὲ ὁ φιλόθεος ἐκεῖνος ἀνὴρ οὐχὶ τοὺς Δυτικοὺς, ἀλλὰ τὰς τῶν ἐπαράτων Ἰησουμάχων και τῶν ταῦτοις ἠδελφισμένων φρακοφόρων προσηλυτῶν (proselytes en fracs) μηχανορραφίας κατὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἃς εὐστόχως ἐξελέγχων διέσωζε τὰ ἀπαράγραπτα δίκαια τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος θεοφιλῶς και θεαρέτως.

(β) Ἰσ. γρ. ἐκθειάζειν ἢ ἀνυψεῖται ἐκθειάζειν.

(γ) Ἰσ. γρ. τὴν τε μεγάλην δυνάμειν.

(δ) Ψάλμ. 3. 4.

τὰ δὲ ἐλαττώματα τὰ θεραπεύει, τὰ ἐγκεντρίζει εἰς ἀρετάς, τοῦλάχιστον ἐν τῷ μεταξὺ τὰ σκεπάζει, ἀλλ' ἐν δέοντι διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὸν φθόνον, ἀφίνει νὰ φαίνεται και κανένα, διὰ νὰ ἐξιλεῦται ἡ νέμεσις· γνωρίζει προσέτι ἐν ποίοις εἶναι ἰσχυρός, ἐν ποίοις ἀσθενής, και οὕτως ὁμιλεῖ και πράγμασι και προσώποις, τὴν μὲν ἰσχὺν και δυνάμειν αὐτοῦ ἀποταμιεύομενος ἀπὸ δὲ τὰ ὑπὲρ δυνάμειν ἀπέχωντας· ὅτι τὰ μὲν ἄλλα ἀμαρτήματα ἔχουσι διόρθωσιν, ἀμὴ ἡ ἀσθένεια (α) εἶναι σχεδὸν ἀθεράπευτος και νεανειουμένη εἰς ἐπίπλαστον ἰσχὺν, κἄν τε ἦ (β) κατὰ ψυχὴν, κἄν τε ἦ κατὰ σῶμα, γίνεται καταγέλαστος και οἰκτρῶς καταπίπτει· γνωρίζει ὅτι ἐπλάσθη εἰς κοινωνίαν ὁ ἄνθρωπος, και ἀποδίδει τὰ καθήκοντα τῆ πατρίδι, τοῖς γονεῦσιν, ἀρχαῖς, γυναικί, τέκνοις, δούλοις, συγγενέσι, φίλοις, συμπολίταις, ξένοις, ἐχθροῖς αὐτοῖς τὸ ἐκάστω ἐπιβάλλον ἐπόμενος θείοις τε και ἀνθρωπίνοις νόμοις· ἔλεγε μάλιστα ὅτι και εἰς τὰ ζῶα, και εἰς τὰ φυτὰ, και εἰς τὰ ἄψυχα και ἀνκίσθητα, και εἰς τὰ καθ' ἐκάστην πρᾶττόμενα και λεγόμενα και γραφόμενα πρέπει νὰ φυλάττηται τὸ προσῆκον ἐν χρήσει και τάξει και διαχειρίσει ἔχοντας διὰ στόματος τὸ «Τὰ σῦκα σῦκα, τὴν σκάφην δέ, σκάφην λέγουσιν οἱ Ἀθηναῖοι» (γ)· και διὰ τοῦτο δὲν ὠνόμαζεν οὔτε τοὺς ἐχθροὺς του μὲ τὸ ἐπώνυμόν του, ἀλλὰ μὲ τὸ κύριον ὄνομα, λέγοντας ὅτι ἀδικοῦμεν τὸ ὄνομα, δταν τὸ χωρίσωμεν ἀπὸ τὸ ὀνομαζόμενον ὑποκείμενον.

Εἶναι γνωστὸν σχεδὸν εἰς ὅλον τὸν κόσμον εἰς ποῖον βαθμὸν ὄχι ἐπιπολαίου ἀξίας, ἀλλὰ πραγματικῆς ἐξουσίας ἐφθασεν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν Ὀθωμανῶν, και καθολικὰ ἐφάνη εἰς τὴν δυστυχῆ κατάστασιν τοῦ γένους τῶν Γραικῶν νέος Ἰωσήφ, ὅτι και πιστὰ ἐδούλευσεν ἐντὸς (δ) τῶν ὁρίων τῆς εὐσεβοῦς συνειδήσεως τὸν κατὰ φύσιν αὐτοῦ βασιλέα, και ἐξωδίασε τὴν παρῆρησίαν και ἐξουσίαν ὅπου εἶχεν εἰς τὰς περὶ τὸ ὁμόφυλον εὐεργεσίας· ἔλεγεν ὅτι «πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, και τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ»· εἰς ὅσα δὲν βλάπτεται τὸ σέβας, νὰ ὑποτασσώμεθα ταῖς ἀρχαῖς και ἐξουσίαις (ε)· ὅτι καθὼς ὁ Γερτουλιανὸς ἀποφαίνεται εἰς τὴν Ἀπολο-

(α) Ἐκπέπτωκεν ἴσως τὸ «τοῦ νοός,» ἵνα δηλωθῇ ἡ παράνοια ἢ ὑπερφροσύνη.

(β) Ἡμετ. διόρθ. ἐν δὲ τῷ χειρογράφῳ κακῶς ἔκειτο «ἦ.»

(γ) Ἀριστοφάν. παρὰ Λουκ. Πῶς δεῖ ἱστορ. συγγράφ. §. 41.

(δ) Ἐντὸς ἔχει τὸ τοῦ Δέρκων χειρογράφον· τὸ δὲ παρὰ τῷ Ἀριστάρχῃ οὐκ ὀρθῶς «ἐκτὸς,» ὅπου ἐν τῷ περιθωρίῳ παρ' ἄλλης χειρὸς γέγραπται «ἐν ἑτέροις ἐντὸς.»

(ε) ἔλεγε ταῦτα ὁ ἀοίδιμος Μαυροκορδάτος συνιδὴ πρὸς τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐντολήν (Ματθ. κβ, 21), και τῶν θείων πατέρων τὴν διδασκαλίαν. «Οἱ ἀρχάμενοι, φησὶν ὁ θεοπέσιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, μόνον τοῖς ἔρχουσιν ὀφείλεται πείθεσθαι, ὅσα μὴ τὴν ἐπηγγελμένην ἡμῖν ἐλπίδα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀφαιρεῖται.» (Ὁμιλ. ΜΒ. 5. π. σελ. 14. κρβλ. και σ. 322 ἰμ. ἐκδόσ.)

γίνοντο εἰς τόσας ἐπιβουλὰς καὶ ἐπανάστασις ὅπου ἠκολούθησαν κατὰ τῶν βασιλείων τῆς Ῥώμης, ποτὲ δὲν εὐρέθη τινὰς χριστιανὸς συνωμότης ἡ ἕνοχος. » Καὶ ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς τῶν Ὀθωμανῶν λόγοις τῆς θείας προνοίας τὸν ἔκλεξεν ἀπὸ τοῦς Γραικοῦς, ἀπὸ τόσους χριστιανούς εἰς ὑπρέτην καὶ κοινωνὸν τῶν ἀπορρήτων, ἂν δὲν ἤθελε φυλάξει τὰ ἀνήκοντα τῇ μετ' εὐθύτητος ὑπουργίᾳ, ἤθελε προσάψει ἀνεξάλειπτον κηλίδα ὅχι μόνον εἰς τὸ γένος τῶν Γραικῶν, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν εἰς ἅπαντας τοὺς χριστιανούς, μὲ πρόφανη κίνδυνον καὶ ζημίαν μεγάλην ἔφερε πολλάκις εἰς μέσον τὸ παράδειγμα τοῦ πλοίου, ὅτι ἅπαντες οἱ ἐπιβάται προθυμοῦνται νὰ φυλαχθῆ καὶ νὰ μὴ ναυαγήσῃ, ὅποιος θρησκείας ἤθελε τύχη νὰ εἶναι ὁ καρδιοκύριος ὅτι τὰ εἰς ἰδίαν καὶ κοινὴν φυλακὴν γινόμενα, σωζομένης ἀκεραίου τῆς περὶ τὸ θεῖον θρησκείας, νομίμως γίνεται.

Ἡ φρόνησις, ἡ ἀσφαλὴς κρίσις τῶν δεόντων, ἡ ἄοκνος ἐπιμέλεια εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐπιταττομένων, τὸ πολυμηθές, τὸ μνημονικόν, ἡ πολύχους εὐρεσις τῶν ἀρμοζόντων μέσων εἰς κατόρθωσιν τῶν σκοπομένων, τὸ ἐχέμυθον, τὸ ἀκενόδοξον, τὸ ὀλιγαρκές, ἡ εὐροικία τοῦ λόγου μετ' ἐμβριθείας, ἡ πειθὼ ὅπου ἐπεκάθητο εἰς τὰ χεῖλη του, τὸ ἐν δέοντι παρρησιαστικόν καὶ ἐνίοτε ἐπιτιμητικόν, καὶ ἡ πόρρω κολακείας περιποίησις καὶ ἐξοικειώσις ἢ μὴ εἰς ἀέρα λυομένη ἀλλ' ἐργοῖς λιπαινομένη καὶ ὑπουργήμασι τρεφομένη, καὶ ἄλλα μυρία προτερήματα καὶ ἐπιτυχίαι τῆς ἀξιαχάστου αὐτοῦ φύσεως, τὸν ἐπροξένησαν τόσῃν τιμῇν καὶ παρρησίαν θεία τῷ ἄντι δῶρα, ὅπου ἀπὸ τῆς θαυμαστῆς αὐτῶν συνδρομῆς καὶ ἀνακράσεως ἀναβλαστάνουσιν ἐν τοῖς πολιτεύμασι πολλὰ καὶ μεγάλα κατορθώματα, ὅμως πολλὰ τῶν τοιούτων προτερημάτων δὲν ἔχουσι ξεχωριστὸν ὄνομα, ἀλλ' ἀγνοούμενα θαυμασίως κοσμοῦσι τὸν ἔχοντα, καὶ καταγοητεύουσι τοὺς ὁρῶντας καὶ ὁμιλοῦντας περισσότερον παρά μία ἀγλαΐα σωφροσύνη, μία ἰδιωτικὴ φρόνησις, μία μικρολόγος δικαιοσύνη, μία ἀθλητικὴ ἀνδρεία.

Ἡ περίφημος γενεὰ τῶν Κελοπουρλίδων τὸν ἐτίμησε μὲ τὴν ἐν τῇ αὐλῇ ἀξίαν (α), ὅμως ἐν ἀληθείᾳ εὐηργέτησε τὴν βασιλείαν τῶν Ὀθωμανῶν, χαρίζωντάς τινι τοιοῦτον Μινίστρον, ὁ ὅποιος εἰς δυσχερεστάτους καιροὺς μὲ μεγάλην ἐπιδεξιότητα τὴν ἐδούλευσε, καὶ τὴν ἐτίμησε μὲ τὴν φρόνησιν καὶ μὲ τὴν γλῶσσαν εἰς ὅλα τὰ περίοικα ἔθνη, περισσότερον παρά ἄλλοι πολλοὶ μὲ τὸ ξίφος.

Καὶ ἀγκυλὰ, καθὼς ἀνωτέρω εἶπομεν, ἡ φρόνησις του ἦτο ξεχωριστή, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατορθωτικὴ τῶν μετὰ χειρὸς, ἦτον ὅμως καὶ ἕνας ἐξαι-

ρητός τις βαθμὸς οὗτος ὡμολόγει τὴν ἀσθένειαν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ καὶ χωρὶς τὴν ἀνωθεν ῥοπήν ἤξευρε πῶς οὐδὲν κατορθοῦται, καὶ ἂν φανῆ ὅτι ἐκτορθώθη, εἶναι ἐφήμερος ἢ κτόρθωσις καὶ πολλῶν ζημιῶν πρόξενος καὶ γεννητικὴ μεταμελείας, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιμελούμενος ὅσον ἦτο πρέπον, δὲν ἐξέσχιζε τὰς ὑποθέσεις μὲ περιττὴν λεπτολογίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν πρόοδον καὶ τὴν καλὴν ἀπόβασιν τὴν παρέδιδεν εἰς τὰς ἱεράς παλάμας τῆς θείας προνοίας, λέγωντας ὅτι ἀδωσδῆποτε πρέπει νὰ φροντίζωμεν καὶ νὰ ἐνεργῶμεν, εὐθύς ὅμως νὰ τὰ ἀφιερῶνωμεν ὅλα τῇ θεῇ δυνάμει. » Καὶ πρὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ἔλεγε πῶς πρέπει νὰ στοχαζώμεθα εἰ δυνατόν, εἰ ἐπωφελὲς καὶ νὰ προτιμῶμεν τὸ τίμιον τοῦ ἐπωφελοῦς.

Ἦτο ἐπιμελέστατος καὶ εἰς τὰ κατ' οἶκον, ἀμὴ μάλιστα εἰς τὰ κοινὰ χωρὶς ἀναβολὴν ἔπασχε νὰ τελειώσῃ τὸ προκείμενον λέγωντας ὅτι «ἡ ἐπιούσα ἔχει τὰ ἴδια ἔργα, δὲν πρέπει νὰ τὴν ἐπιφορτίσωμεν μὲ τὰ ἐπιβάλλοντα τῇ παρουσίᾳ ἡμέρα. » Ἐπαινοῦσεν ὅμως καὶ ἐπροτιμοῦσε τὴν τελειότητα ἀπὸ τὴν ταχύτητα, καὶ ποτὲ δὲν αὐτοσχεδίαζε, δὲν ἦσαν τὰ ἔργα του ἐκτρώματα, ἀλλὰ ἐντελῆ καὶ ἀκέραια καὶ ὄριμα ἐμβριθεστάτου νοῦς κυήματα μάλιστα ὅπου ταν οἱ Ὀθωμανοί, καθὼς συνειθίζουσιν, ἔλεγον νὰ τελιωθῆ ἐν τάχει τὸ προκείμενον, εἴτε ἐγγραφὸς δημοποίησις, εἴτε βουλῆς ἐκφώνησις, εἴτε περὶ μεγάλων ἐπιχειρημάτων ἀπόφασις, χωρὶς νὰ ταραχθῆ μὲ παρρησίαν καὶ ἀξιαχάστον σοφρότητα ἀπεκρίνατο, «ὅχι ταχέως, ἀλλ' ὡς δεῖ».

Εἰς δὲ τὰς πρᾶς τοῦ ἰδίου βασιλέως προσταγὰς εὐλαβούμενος τὸ τυραννικόν καὶ ἀκολουθῶντας τὸν τύπον τῆς Ὀθωμανικῆς αὐλῆς, ἐπαινοῦσε καὶ ἐσυμβούλευε καὶ τοῖς ἄλλοις τὴν εὐπειθειαν κατ' ἀρχὰς καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀδύνατα, προδᾶλλοντας μὲ τὴν πρώτῃν ὁρμὴν τοῦ ἐπιτάττοντος τὰ ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος ἀναφυόμενα κωλύματα καὶ μεταφέροντας εἰς τὸ δυνατόν τὴν ἐπιταγὴν, ὑπέκοντος καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως εἰς τὴν ἐν καιρῷ εὐλογὸν ἀπάντησιν καὶ συμβουλήν (α).

Εὗρισκε δὲ καὶ ἐν ἀπόροις πόρους καὶ εἰς τὰ δύσκολα εὐκολίας, εἰς τὰ ἀδιεξίτητα διέξοδον, καὶ μὲ θαυμαστὴν ἀγχίνουσαν ἐξωμάλιζε τὰ κωλύοντα, καὶ ἐπόριζε τὰ συνοίσοντα μένωντας ὅμως εἰς τὰ κύρια ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς θελήσεως τοῦ προσταττοντος, καὶ μὴ ὑπεραλλόμενος χωρὶς ἀνάγκην ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα, μενόντων τῶν ἐξ ἀρχῆς δοξάντων καὶ συγχω-

(α) Περὶ τούτου βλ. Cantimir Hist. de l'Empire Ottoman. T. 4. pag. 81. Paris. 1743.

(α) Σημειωτέον ὅτι ἐν τοῖς πολλοῦ λόγου ἀξίαις φροντισμασιν (σελ. 92) ὁ συνετάτατος Μαυροκορδάτος ὑπετύπωσε «ὅπως δεῖ τοῖς Κρατοῦσιν ἐμμελεῖν. » Ἐπαινεῖ δὲ καὶ Ἰάκωβος Μάνες ὁ Ἄργεῖος ἐν τῷ Λόγῳ τὴν σύνεσιν, ἣν εἰδείκνυσεν ὁ περικλής ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐλῇ λαλῶν μετὰ τῶν κρατούντων. (βλ. τὸν Λόγον τοῦτον προτεταγμένον πρὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν).

ροδντος τοῦ καιροῦ δευτέραν πεῦσιν περὶ τοῦ πρακτέου.

Τὸ ἐχέμυθον τὸ ἐφόλαττε πάντοτε ὡς τόσον, ὅπου ὅσοι ἀπὸ τοὺς προέχοντας εἶχον ἀναμεταξύ τους ἐχθραν χωρὶς καμμίαν ἐντήρησιν μὲ πολιτικὴν ἐξομολόγησιν ἀνεκάλυπτον εἰς αὐτὸν τὰ ἐγκάρδια τους, μάλιστα ὄντας κοινῶν τῶν ἀπορρήτων ἑκατέρου μέρους ὄχι μόνον τοὺς παρηγοροῦσεν, ὄχι μόνον κατεύναζε τοῦ ἰσχυροτέρου τὴν ὁρμὴν, καὶ τὸν εἰς ἀμυναν καὶ καταστροφὴν τοῦ ἀντιπάλου ὀργανισμόν, ἀλλὰ πολλάκις μὲ θαυμαστὴν ἐπιδειξιότητα συμβιβάζοντάς τους μετέβαλλε τὴν ἐχθραν εἰς διαλλαγὴν καὶ φιλίαν, καὶ ἐκαρπούτο γλυκυτάτους καρπούς εὐφημίας ἀπὸ ἐκείνους, ὅπου ἐλευθερώνονταν ἀπὸ τὸ δυσβάστακτον τῆς πολυχρονίου ἐχθρας.

B.

Ἀποσπάσματα ἐκ τῆς τοῦ Κωνσταντίνου Δαπόντες «*Ἱστορίας τῶν συμβάντων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτὰν Μεχμέτη, ἐπιτροπεύοντος τοῦ Κιπρουλῆ γέροντος Μεχμέτ πασᾶ, μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτὰν Ἀχμέτη, υἱοῦ τοῦ αὐτοῦ Σουλτὰν Μεχμέτη, ἐπιτροπεύοντος τηρικαῦτα τοῦ Σαμὰτ Χασὰν πασᾶ*».

Ἐδωσε τὸ κοινὸν χρέος ὁ Παναγιωτάκης μέγας δραγουμάνος (α) καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐγένεν ὁ Ἀλέξανδρος

(α) Περὶ τοῦ Παναγιωτάκη γράφει τὰ ἑξῆς ὁ Δαπόντες. «Οὗτος ἦτον ἀπὸ ἀνήμωνος γονεῖς, ὁ πατήρ του γούαρης, καὶ ἀπὸ μικρὸν παιδί τὸν ἐπῆρεν ὁ Σουλτάνος, πνευματικὸς διδάσκαλος, θεολόγος καὶ σοφώτατος ἄνθρωπος καὶ τὸν ἔβαλε καὶ ἐσπούδασεν ἑλληνικά, λατινικά, ἀραβικά καὶ περσικά, καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν ἔκαμε δραγουμάνον τοῦ ἱμπεράτορα, μετὰ δὲ ταῦτα ἀπεκαταστήθη καὶ μέγας δραγουμάνος τῆς βασιλείας (σελ. 6). Τοῦ ἐξαιρέτου τούτου τῶν σεκρέτων βουλευτοῦ Παν. Νικουσίου καλὴν ἐπιστολὴν ἀνέκδοτον εὑρομεν ἐν τῇ προμνημονευθεῖσῃ χειρογράφῳ συλλογῇ «*Ἐπιστολῶν διαφόρων μεταγενεστέρων Ἑλλήνων*», ἣν οὗτος ἔγραψεν ἐκ τοῦ ἐν Χάνδακι τῆς Κρήτης στρατοπέδου πρὸς τὸν διδάσκαλον Εὐγένιον τὸν Αἰτωλόν, τὸν Ἰωαννουλίον ἐπωνομαζόμενον. Ἐχει δὲ αὕτη ἡ ἐπιστολὴ οὕτως:

«Τῷ πανοσιωτάτῳ καὶ λογιστάτῳ Εὐγενίῳ τῷ διδασκάλῳ Παναγιωτῆς εὐ πράττειν.

Διατείνει μέχρι τοῦδε ὁ ἐν Κρήτῃ πόλεμος, κατατρόχων ἡμᾶς ὅτι μάλιστα. Πολιορκούμεθα γὰρ εἰς πολιορκεῦντες καὶ ὑστεροῦμεν τῶν ἀναγκαιῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τρυφὴν εἰς ἐν Χάνδακι εὐποροῦσι κοίλαις καὶ φορτίδῃσι νηυσὶν ὑπὸ τῆς Αἰωνίτιδος ἐπιχειρίας συχνὰς λαμβάνοντες· ὁ δ' ἡμῶν κρατῶν εἰς τὰ Τέμπη τὰ Θεσσαλικά καὶ τὰς παρὰ Πηνειοῦ βόας τὸ ὑπὸ κροῖον κατατρόχων καὶ σπαράττων οἶεται οὐκ ἔτι μόνον Ἐνετοῦς καταπληξέειν. Δεόμεθα τῶν ὁμῶν εὐχῶν πάτερ τίμιε. Παρὰ δὲ τοῦ κομιστοῦ τὰ καθ' ἡμᾶς ἀκούσῃ πιστότατα· ἴσθι καὶ ἐν οἷς γέγραφας ἐπιμελῶς διακειμένους, ἐν οἷς δὲ γράφεις ὅλη ψυχὴ ἐπιμελησομένους διηγῆσθαι. Ἐβρομένους καὶ εὐδαιμονῶν διαδιώχῃ θαυμάσια.

Ἀπὸ τοῦ ἐν Χάνδακι στρατοπέδου.

ἄρχοδ. Σεπτεμβρ. ε.

εἰς τοὺς ὀρισμούς της
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΡΑΓΟΥΜΑΝΟΣ.

Διέλαθε δὲ εἰς πλάτος περὶ τοῦ βίου τοῦ Παναγιωτάκη Νικουσίου ὁ ἐλλογίμος Κωνσταντ. Παπαρηγόπουλος (ἐν Πανδῶρ. Τόμ.

Μαυροκορδάτος, ἄνθρωπος σοφώτατος εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον, εἰς τὰ λατινικά δεύτερος Κικέρων, ὁμοίως εἰς τὰ ἀραβικά καὶ περσικά ἐντελέστατος, υἱὸς Νικολάου Μαυροκορδάτου, ἀρχόντος εὐγενεοῦς καὶ πρώτου τῆς Χίου καὶ μητρὸς τῆς δόμνης Ρωξάνδρας, τῆς ἐλλογίμου καὶ σοφωτάτης, ἡ ὁποία ἦτον μαθήτρια τοῦ σοφωτάτου ἐκείνου Καρυοφύλλη, καὶ τόσον ἐπροχώρησεν εἰς τὰ ἑλληνικά, καὶ ἐγένεν ὀνομαστή, ὅπου ἤρχοντο περιηγῆται ἀπὸ τὴν Εὐρώπην καὶ ἐσυνομιλοῦσαν μαζί της, καὶ ἐθαύμαζον τὴν σοφίαν της (α), ἥτις ἦν θυγάτηρ ἐκείνου τοῦ περιφήμου καὶ ἐνδόξου μεγάλου ἀρχόντος Σκαρλάτου, ὅπου εἶχε τόσας ἐπιστάσις βασιλικὰς ἐπάνω του· πρῶτον ἄνδρα εἶχε τὸν Ἀλέξανδρον βόδα τῆς Βλαχίας, υἱὸν τοῦ Ραοῦλ βόδα, οὐθέντου τῆς Μπουγδανίας. Ὁ ῥηθεις Ἀλέξανδρος, δραγουμάνος τὸ πρῶτον ἐσπούδαζεν εἰς τὴν Πόλιν τὰ γραμματικά εἰς τὸν ῥηθέντα Καρυοφύλλην, ὕστερον ἐπῆγεν εἰς Πάδοσαν ὅπου ἤρχισε νὰ σπουδάζῃ τὰ φιλοσοφικά· ἐκεῖ ὁμοῦς διαφερόμενος μὲ τοὺς σχολαρίους ἐσυνέβη φόνος, ἀφ' ἧς αἰτίας ἀνεχώρησε καὶ ἐπῆγεν εἰς τὴν Ρώμην, ἐκεῖ τελειώνωντας ὅλην τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην, ἐγένεν ἐντελέστατος, καὶ ἔκαμεν ἓνα θαυμαστὸν βιβλίον περὶ τῆς κινήσεως τοῦ αἵματος, τὸ ὅποιον βιβλίον τόσον λυσιτελέστερον καὶ ἀναγκαῖον εἶναι, ὅπου ἕως τῶρα πέντε φορὰς ἐτυπώθη, καὶ πάλιν εἶναι δυσεύρετον (β)· ἐκεῖθεν πέρνωντας περιβιλέγιον περὶ τῆς τελειότητος τῆς ἰατρικῆς, καὶ κάμνωντας πράξιν εἰς αὐτήν, ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐγένε μέγας ῥήτωρ τῆς Με-

ΓΑ. σελ. 124, 144, 177, 321. Βλ. καὶ Τόμ. ΙΒ. σελ. 140. Πρὸς καὶ Ἰψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν σελ. 164 καὶ Βυζαντίου τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τόμ. Β. σελ. 305.) Ὁ δὲ φιλόπονος καὶ φιλόπατρις Σακελλίων ἐξ ἀπεγράφου διατηρουμένου ἐν τῇ τῆς Πάτμου βιβλιοθήκῃ ἐξέδωκεν ἐν τῇ Πανδῶρᾳ (Τόμ. ΙΒ. σελ. 361) τὴν τοῦ εὐσεβεστάτου Νικουσίου «*Διέλαθε εἰς τὸν βίον Βασιλῆος ἐφ' ἐν τῷ*». Τὸν δὲ βίον Βασιλῆος τοῦ Αἰτωλοῦ συνέγραψεν ὁ ἀειδίμος Γόρδιος, ἐξ οὗ τεμάχια τινὰ ἐδημοσίωσεν ὁ λόγιος Γ. Ν. Σταματέλος ἐν τῇ τῶν Φιλομαθῶν ἐφημερίδι, ἀριθ. 720, ἐκδιδομένη ὑπὸ Δ. Πανταζῆ.

(α) Τὴν μεγάλην παιδείαν τῆς Ρωξάνδρας ἐξυμνεῖ καὶ ὁ τῶν φιλοσόφων ὑπερὸς Ἰάκωβος Μάνος ὁ Ἀργεῖος ἐν τῇ προμνημονευθέντι Λόγῳ.

(β) Επιγράφεται τὸ τεῦχος Pneumaticum circulandi sanguinis instrumentum sive de motu et usu pulmonum apparatus, ὅπου ἐξέδωκε τῷ 1664 ἐν Βοωνίᾳ καθιερώσας Φερδινάνδῳ τῷ Β. Μετατυπώθη δὲ τὸ τεῦχος τῷ 1665 ἐν Φραγκφουρτίῳ (βλ. Graesse, Tresor des livres rares. T. 4. p. 450), καὶ τῷ 1682 ἐν Λειψίᾳ εἰς 12 (ἀπικαίεται δὲ ταύτης τῆς μετατυπώσεως ἀντίτυπον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ βιβλιοθήκῃ). Ἐξέδωκε δὲ ταύτης ἐν Λειψίᾳ τοῦτο τὸ πόνημα Μ. Βρετὶς ἐπισυνάψας καὶ τὴν πρὸς Βεδέλιον ἐπιστολὴν περὶ τοῦ Μασλάκ κτλ. τοῦ ἀειδίου Μαυροκορδάτου. Ἐπαινεῖ δὲ ὁ περικλητὸς Σπρεγγέλιος τὰς ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου περὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος γενεόμενας ἐρεῖνας εὐ μόνον ὡς ἰνδιαφερούσας, ἀλλὰ καὶ ὡς βασιμίους (βλ. Sprengel Gesch. der Arzneykunde. T. 4. pag. 110. Halle, 1827, ἐνθα κατὰ λάθος ἔγραψαν ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἀπεδίωκεν ἐν Βιέννῃ

γάλης εκκλησίας, όπου ήρχισε νά παραίδη και μαθήματα εἰς τὸ σχολεῖον καὶ ἔβγαλε μαθητὰς προκομμένους τὸν Σεβαστὸν (α), ὅστις ἐχρημάτισε διδάσκαλος τῆς ἐν Βουκορεστίῳ αὐθεντικῆς ἀκαδημίας, ὅπου καὶ ἀπέθανε, καὶ τὸν Σπανδωνάκην διδάσκαλον (β), καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐπροχώρησαν εἰς αὐτόν. Ἐκαμε τὴν *περὶ συντάξεως γραμματικῆν*, πολλὰ θαυμαστὴν (γ), συνέγραψε *περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*

τῷ 1710). Ὁ δὲ σοφὸς Ἰσιχῆρος ἐπλανήθη γράψας ὅτι τῷ μὲν 1661 ἐξέδωκε τὸ *Instrumentum rrommat. circuli. sanquinis*, τῷ δὲ 1682 *Tractatum de motu et usa pulmonum* διχοτομήσας οὐκ ἄρθως τὸ αὐτὸ πόνημα εἰς δύο διαφόρους πραγματείας (βλ. Ioescher Allgem. Gelehrten Lexicon. T. 3. pag. 308). Ἐγράψε δὲ καὶ Ἑλληνιστὶ διάφορα ἱατρικὰ συγγράμματα, ὡς φησὶν Ἰάκωβος Μάνος ὁ Ἀργεῖος.

(α) Σεβαστὸν λέγων ἔννοεῖ τὸν ἐκ Τραπεζοῦντος Κυμινήτην ἰπνομαζόμενον, περὶ οὗ βλέπ. Κωνσταντ. τοῦ Α. Πατριάρχ. Κωνσταντινουπόλ. Συγγραφ. αἱ ἐλάσσον. σελ. 353 καὶ Π. Τριανταφυλλίδου Οἱ φυγάδες κτλ. σελ. 117. Ἀθῆν. 1870. Πρὸς τὸν Σεβαστὸν ἐκδέδονται ἐν τῷ Ἐπιστολαρίῳ (σελ. 154, 191, 218) τρεῖς τοῦ Μαυροκορδάτου ἐπιστολαί, ἐν αἷς ὁ περικλεῆς οὗτος ἀνὴρ ἐξομνεῖ τὴν περὶ τὸ γράφειν δεινότητα καὶ τὴν σοφῶν ἐμδρῖθειαν καὶ παιδείαν τοῦ ἀειδίου τούτου διδασκάλου, οὗ περ ἐν ἀντιγράφοις ἀπόκεινται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ κατὰ τὴν Κωνσταντινουπόλιν Ματοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου τὰ ἐξῆς ἀνεκδότα συγγράμματα. α) Ἰπόμνημα εἰς τὸ κά, κέ καὶ κς' κεφάλαιον τῶν Μεταφυσικῶν. β) Ἐπιστολὴ πρὸς Χρυσανθὸν περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας. γ) Παράφρασις τῆς βασιλικῆς παιδείας τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας. δ) Παραίνεσις πνευματικῆ περὶ τῆς μοναδικῆς πολιτείας πρὸς τὰς μοναζούσας ἐν τῇ Μονῇ τῆς Θεοτόκου τῇ καλουμένῃ Θεοσκεπάστῳ.

(β) Περὶ τοῦ Σπανδωνάκη βλ. Κωνστ. ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 355

(γ) Ἡ περὶ συντάξεως γραμματικῆ ἐξεδόθη ἐπιμελείᾳ καὶ διορθώσει Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου τοῦ ἱατροφιλοσόφου ἐν Βενετίᾳ τῷ 1745 παρὰ Νικολάφ Γλυκεῖ, ὅστις καθιέρωσε τὸ βιβλίον Κωνσταντίνῳ τῷ Μαυροκορδάτῳ, ἡγεμόνι πάσης Οὐγκροβλαχίας, ἐγγόνῳ τοῦ σφωτάτου Ἀλεξάνδρου. Ἐν τῇ προσφωνήσει φησὶν ὁ φιλόκαλος τυπογράφος Γλυκεῖς ὅτι αὕτη ἡ Γραμματικὴ «τῷ τε κάλλει τῆς φράσεως καὶ τῷ πλήθει τῶν παραδειγμάτων, καὶ δὴ τῷ τῆς ὑψηλῆσεως λαμπρῷ οὗ τῆς τυχούσης ἀφελείας τοῖς φιλολόγοις ἐγένετο.» Ἐδιδάσκοντο δὲ ἡ περὶ τῆς Συντάξεως αὕτη πραγματεία κατὰ τὴν παρελθούσαν ἑκατοντατηρίδα ἐν πολλοῖς τῆς Ἑλλάδος σχολείοις. Ἀπόγραφον δὲ ταύτης τῆς πραγματείας ἀπόκειται ἐν τῇ τῆς Πατριαρχικῆς σχολῆς βιβλιοθήκῃ, ἐν ᾗ καὶ ἕτερον ἀπόγραφον ὑπάρχει περιέχον ἐν φύλλοις 63 εἰς τέταρτον τὴν τοῦ αὐτοῦ συγγραφῆς Θεματογραφίαν τῆς Γραμματικῆς, ὡς ἱστορεῖ ἐν τῇ εἰσέτι ἀνεκδότῳ Ἀναγραφῇ τῆς Πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης ὁ πάντ' ἄριστος Σακελλίων. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ διατηρεῖται ἀπόγραφον τῆς περὶ συντάξεως ταύτης πραγματείας, ἔπερ παραβαλλόντες πρὸς τὸ ἐντυπον εὐρομεν παραλλαγὰς τινὰς ἔχον. Πρὸσκεινται δὲ ἐν τῷ ἀπογράφῳ τούτῳ καὶ Ἰλαρίωνος Κιγάλα Κυπρίου ἱεροδιδασκάλου καὶ ἱεροκέρυκος Θεοσεῖς γραμματικαὶ πληρέσταται μεθίδῳ διαλεκτικῇ ὑποστρωθεῖσαι καὶ εἰς διαίρεσιν προτεθεῖσαι ἐκ τῆς τέχνης θεωρητικῆς τε καὶ πρακτικῆς. Ἀντεγράφησαν δὲ αἱ οὐκ εὐκαταφρόνεται αὗται τοῦ Κιγάλα Γραμματικαὶ θέσεις τῷ χιλιοστῷ ἑξακοσιοστῷ ἐννηκοστῷ τετάρτῳ μηνὶ Ἀπριλίῳ κδ'. (βλ. περὶ τούτου καὶ Πανδῶρ. Τόμ. Η', σελ. 550.) Διέλαθεν δὲ περὶ τοῦ Ἰλαρίωνος Κιγάλα ὅτι ἀρχιμανδρίτης Κυπριανὸς (ἱστορ. Χρονολ. τῆς νῆσ. Κύπρου, σελ. 362. Ἐνατίησιν, 1788) καὶ Γ. Ζαβίρας ἐν τῇ εἰσέτι ἀνεκδότῳ καὶ πελυτῖμῳ Ν ε φ Ἐ λ λ α δ ε ι, ὅστις μεταξὺ ἄλλων πονημάτων τοῦ Κυπρίου τούτου συγγραφῆς μνημονεύει καὶ τῶν Γραμματικῶν θέσεων.

βιβλίον πολλὰ ὠφέλιμον, τὸ ὅποιον μετέρχονται ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς δύο τὰ σχολεῖα τὰ ἑλληνικά (α). Ἰπανδρεύθη καὶ ἐπῆρε σύζυγον τὴν Σουλτάναν, ἡ ὅποια ἦτον ἀπὸ εὐγενεῖς καὶ ἐπισήμους γονεῖς· ὁ πατήρ αὐτῆς ἦτον ὁ Ἰωάννης Χρυσοσκουλαῖος, ἡ δὲ μήτηρ αὐτῆς ἡ Κασάνδρα, θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξάνδρου βόδα Ἡλίας ἀπὸ λαμπρὸν γένος, τὸ ὅποιον κατάγεται ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον βόδα Τζελεμάρε. Γενόμενον περιδότητον τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὴν ἱατρικὴν (β) ἀρρώσθησας ἕνας ἐξάδελφος τοῦ Ἐπιτρόπου, ὁ ὅποιος θέλοντας νά ὑπάγη εἰς τὸ Μπαγδάτι, τὸν ἐπῆρε μαζί του καὶ ἐκεῖ, ἀποθνήσκοντα· ὁ ῥηθεῖς Παναγιωτάκης, ἔκαμε δραγουμάνον μέγαν εἰς τὸν τόπον τοῦ τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον» (σελ. 19—21). «Κατ' ἐκείνους τοὺς κειροὺς ὁ μέγας δραγουμάνος Ἀλέξανδρος, ἔχωντας πολλὰ ἐξοδα τοῦ σεφεριου, καὶ τὸ ζαμέτι ὅπου εἶχε δὲν τὸν ἐρθανεν ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Ἐπίτροπον νά τὸν δώκῃ τὴν μητρόπολιν τῆς Ἀδριανουπόλεως ἀρπαλίκι καὶ τοῦ τὴν ἔδωκε, καὶ ἔβαλε τὸν Γεράσιμον Καστορίας (ὁ ὅποιος ὕστερον ἐγινε πατριάρχης Ἀλεξανδρείας) νά ἐπιτελῇ τὰ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐκεῖνος, καὶ αὐτὸς νά πέρνη τὸ εἰσόδημα» (σελ. 45). Βλέπουσα ἡ βασιλεία τῶν Τουρκῶν τὸν τόσον χαμὸν τῶν στρατευμάτων τῆς ἤρχισε νά συμβουλευῆται περὶ τοῦ πρακτέου, τότε ἐκορῆεν ὁ Ἐπίτροπος τὸν μέγαν δραγουμάνον Ἀλέξανδρον καὶ τὸν ἠρώτησε τί πρέπει νά κάμουν· αὐτὸς δὲ εἶπεν, ὅτι νά γένη εἰρήνη, καὶ οὕτως ἐμήνυσαν τοὺς δύο πρέσβεις τὸν τῆς Ἰγγλιτέρας καὶ τῆς Ὀλλάνδης (οἱ ὅποιοι πάντοτε ἦσαν μεσάζοντες, καὶ τοὺς ἐπαρκαينوῦσαν εἰς τὸ νά κάμουν τὴν ἀγάπην) διὰ νά εἶναι μεσίται εἰς τὴν ἀγάπην, καὶ εὐθὺς ἐγράψαν εἰς τὴν Γερμανίαν, εἰς τὴν Βενετίαν, Λεσχίαν καὶ Μοσχοβίαν, καὶ ἔστερξαν ὅλοι τὴν ἀγάπην· εἶτα ἀρχίσαν νά προβάλλουν καὶ τὰ ζητήματά τους τόσον τὸ ἕνα μέρος ὅσον καὶ τὸ ἄλλο, καὶ ὅλον τὸν χειμῶνα ἐκεῖνον ἐπεριπατοῦσαν οἱ ἄνθρωποι τῶν μεσαζόντων πηγαινοερχόμενοι ἀπὸ τὸ ἕνα εἰς τὸ ἄλλο μέρος· τὴν δὲ πρώτην ἀνοιξιν ἐκίνησεν ὁ Ἐπίτροπος μετὰ τὰ στρατεύματα, καὶ ἦλθεν εἰς τὸ Μπελιγράδι, ἦλθον ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος καὶ τὰ Γερμανικὰ στρατεύματα, καὶ ἐστάθη καὶ τὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο μέρος καὶ δὲν ἐπολεμοῦσαν μετὰ τὸ νά ἐνεργοῦσαν οἱ μεσαζόντες τὰ τῆς εἰρήνης· ἐδιορίσθη-

(α) Τῆς Ἑρμηνείας εἰς τὴν περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς τοῦ Ἀριστοτέλους πραγματείαν ἀπόγραφο ἀπόκειται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Πατριαρχικῆς σχολῆς φέροντα περὶ τὴν ὡς γράμματα λεπτοτάτοις σχόλια, ἐν οἷς πολλὰ εἰσὶν ἰδιόγραφα τοῦ ἀειδίου διδασκάλου Μακαρίου τοῦ ἱεροδιακόνου, τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Πατριαρχικῆς σχολῆς. Ἐν δὲ τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ διατηρεῖται καὶ ἕτερον ἀπόγραφον περιέχον «Σύνοψιν τέχνης ῥητορικῆς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν ἐν τρισὶ βιβλίοις» τοῦ ἀειδίου Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου, ὡς ἱστορεῖ ὁ φίλος Σακελλίων (ἐνθ. ἀνωτέρ.)

(β) Ἰσ. ἐξέπικε τὸ π ρ ο σ κ α λ ε σ ε ν ἢ τι τοιοῦτο ῥῆμα.

σαν δὲ πρέσβεις ἀπὸ μὲν τοῦ μέρους τῶν Ὀθωμανῶν ὁ Ρεῖς ἐφένδης, ὁ Ραμὶς Μεχμέτ ὀνομαζόμενος, καὶ ὁ μέγας δραγουμάνος Ἀλέξανδρος (ὁ ὁποῖος τότε ἐτιμήθη παρὰ τῆς βασιλείας μὲ τὸν τίτλον αὐθέντου, τὸ νὰ λέγεται δηλαδὴ ἐκλαμπρότατος μπέης καὶ ἐξ ἀπορρήτων τῆς βασιλείας) καὶ οἱ δύο ἰσότιμοι καὶ αὐτοδύναμοι πρέσβεις, ὁμοίως καὶ τῶν ἄλλων οἱ πρέσβεις ὄλοι ἀπὸ δύο καὶ αὐτοδύναμοι, καὶ ἐγένεν ἡ συνέλευσις αὐτῶν εἰς Καρλοβίτσαν, ὅπου γενομένης πολλῆς λογοτριβῆς ἔλαβε τέλος ἡ μεταξὺ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ Γερμανῶν ἀγάπη (σελ. 83). Καὶ «Ἐπιστρέφοντες (ἀπὸ τῆς Βιέννης) οἱ τῶν Ὀθωμανῶν ἑλτσίδες, ὁ ῥηθὴς δηλονότι Ρεῖς ἐφένδης καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, καὶ πλησιάσαντες εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν εὐγῆκεν ὁ Τερτερδάρ ἐφέντης εἰς συνάντησιν καὶ ἐπῆγαν εἰς τὸν Ἐπίτροπον, ὅστις τοῦς ἐπῆγεν εἰς τὸν βασιλέα. Ἐκτοτε οἱ μεγαστᾶνες δὲν τὸν ἔλεγον τερτζιμάνον, ἀλλ' ἑλτσιμπην, ὅστις μετὰ ταῦτα ἔκαμε πραιτίτην τοῦ ὀφφικίου τῆς μεγάλης δραγουμνίας, ἀφίνωντας διάδοχον τὸν υἱὸν αὐτοῦ Νικόλαον βοεβόδα τὸν σοφώτατον, ὅστις κατόπιν ἔλαβε τὸν θρόνον τῆς Μαλδαβίας καὶ τῆς Οὐγγροβλαχίας. Τότε ἐσειλεν εἰς τὴν Πόλιν ὁ πρῶν μέγας δραγουμάνος Ἀλέξανδρος καὶ ἔφερεν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν τὸν γαμβρόν του Ματταῖν μπειζαδὲ τοῦ Γρηγοράσκου Γκίκα βοεβόδα, ὅπου ἔβαστοῦσε τὴν θυγατέρα του Ρωζάνδραν, καὶ εὐθὺς ὅπου τὸν ἔφερε τὸν ἐξώρισεν εἰς τὴν Κύπρον, ὅπου ἔδωκε καὶ τὸ κοινὸν χρέος· τὸν ἐξώρισε δὲ μὲ τὸ νὰ ἦτον οἰνεπότης, καὶ ἔφθειρε τὴν περιουσίαν τῆς θυγατρὸς του» (σελ. 86). Καὶ «Τότε ὄντες οἱ ζορμπάδες εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ἐγύρευαν καὶ ἀπὸ τὸν ἐξ ἀπορρήτων μίαν μεγάλην ποσότητα ἄσπρων, αὐτοὺς πέρνωντας τὴν εἶδησιν ἐκρύβη, καὶ ἐβούλωσαν τὰ σπήτια τοὺς εἰς τὴν Πόλιν· ἀφ' οὗ δὲ ἦλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἦλθε καὶ ὁ ἐξ ἀπορρήτων μετὰ τοῦ Νικολάου βόδα τοῦ τότε μεγάλου δραγουμάνου, καὶ ἦσαν κρυμμένοι ἕως ὅπου ἔβαλαν μεσίτας, ὕστερον εὐγῆκεν ὁ Νικόλαος βοεβόδας, καὶ ἐπῆγεν εἰς τὸν κεχαγιᾶν τοῦ Ἐπιτρόπου, καὶ ὑπεσχέθη νὰ δώσῃ μίαν ποσότητα ἄσπρων, τὰ ὅποια ὕστερον καὶ τὰ ἔδωσε, καὶ ἔτσι ἐδιορθώθη καὶ τὸν ἐφόρεσαν καββάδι διὰ νὰ ἦναι πάλιν μέγας δραγουμάνος, καὶ ἐξεβούλωσαν καὶ τὰ ὀσπήτιά των» (σελ. 97).

Γ.

Τοῦ σοφωτάτου Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων Ἐπιστολὴ κριτικὴ εἰς τὰ μάλιστα συμβάλλουσα τῆς φιλολόγοις.

Ἑλληνιστὶ καὶ τῆ ἀγοραίᾳ διαλέκτῳ δύο σου (α) ἐπιστολάς ἐδεξάμην χθές, καὶ ἐπ' ἀμφοτέρας ὡς

(α) Λεῖπει τὸ «σοῦ» ἐκ τοῦ Ἐπιστολ.

οὐδέποτε ἦσθην· τῆ μὲν γὰρ ἐπὶ λεπτοῦ διεσάφησας τὰ κατ' οἶκον, καὶ τοῖς ἐμοῖς γράμμασιν ἀπεκρίθης, καὶ τὰ μὲν ἄλλα συνίεις αὐτῆς ἠγάπηκα, καὶ τὸ ἐπιμελὲς (α) ἠγάσθην· τῆς δὲ τὴν τε ἐκλογὴν τῶν λέξεων καὶ τὴν συνθήκην ἐπαινῶ. Ἐπεύχομαι δὲ ὅπως ἔτι καὶ μείζονος ἐπιλάβης (β) προκοπῆς. Κομῶντα δὲ καὶ βρίθοντα τοῖς ἄνεσι καὶ τοῖς καρποῖς, καὶ κλάδους ἀφέντα παμπόλλους ὄρων, τούτων ἐνίους ἐκκόψει παρορμῶ καὶ παραινουμκι· ἃ γὰρ τὰ νεαρὰ δένδρα πεπόνθησι, ταῦτα καὶ τοῖς νέοις συμβαίνει, καὶ σφριγῶντες ἔσθ' ὅπου συστολῆς ἐπιδέονται, καὶ (γ) τῷ ἰσχυαίνοντι μᾶλλον εὐσωματοῦσι, καὶ εὐτραφέστεροι γίνονται, τὸν τε ἄλλον βίον, καὶ μάλιστα καὶ τὸν λόγον. Καὶ λοιπὸν ἀνάγνωθι πολλάκις τὴν περὶ εὐτεχνίας λόγου καὶ εὐφραδίας ἐμὴν ἐπιστολὴν, ἣν ἐπεμψα προπέρυσι τῷ διδασκάλῳ κυρ Ἰακώβῳ (δ), καὶ ἐγγενήσεται σοι πολλή τις ἀπ' αὐτῆς ὠφέλεια. Περιστελλεῖ γὰρ οἶονεὶ χαλινῶ τὸ σφιδάζον τοῦ λόγου, καὶ φέρεσθαι διδάσκει μετ' εὐρυθμίας, καὶ ἡσύχως ἠδονὴν ἀποφέροντα καὶ τέρψιν οὐκ ὀλίγην λάβωμεν δὲ ἀνά χειρας τὰ σὰ γράμματα· μᾶλλον (ε) ἀρέσκει τὸ «δύο ἐπιστολάι» καὶ ἡ σαφήνεια τῆς γενικῆς κτητικῆς. Παραχθήτω (ζ) τὸ ἐφεξῆς κῶλον τὸ διὰ μετοχῶν ἐκφερόμενον οὕτως «ἦσαν δὲ ἀκάνθαις μὲν περιστεμμέναι, τὴν τοῦ δεξομένου διακεντούσας ψυχὴν ἐπὶ τὸ ὀρθότερον. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν ἀκανθῶν πατρικῶν παραινέσεων ἐνίδρυται ῥόδα»· χαίρουσι γὰρ οἱ Ἀττικοὶ ταῖς ἐναλλαγαῖς, καὶ τέρπουσι τῆ καινότητι καὶ τῆ ποικιλίᾳ. Τὴν δὲ σαφήνειαν ὡς μάλιστα στέργοντες ἐπαναλαμβάνουσι τὰς πτώσεις, ἢ ἀφ' ἐαυτῶν ὡσιν ὀλοσχερῆ καὶ εὐδηλα τὰ κῶλα καὶ πολλῶ μᾶλλον αἰ περίοδοι μηδενὸς ἐξωθεν ἐπιδεδόμεναι, καὶ διὰ τοῦτο στυγοῦσι τὰς τροπὰς· τὸ γὰρ τροπικὸν ἔσθ' ὅτε διανοχλεῖ τὸν νοῦν, οἶον ἐν τοῖς σοῖς γράμμασι «τὸ ἐσκηνωμένον θέλγητρον», καὶ βέλτιον εἶποις ἂν τὸ ἀπὸ τοῦ ῥόδου (η) ἀποστάζον, ἢ ἀπανῶν (θ) θέλγητρον· καὶ οἶον τὸ, «διψῶσιν ὡσί»· τοῖς γὰρ ὡσί τὸ ἀναπεπταμένον οἰκειότερον· βαρὺ δὲ καὶ τό, «ὀσφραντικὸν τοῦ νοός»· καὶ τό, καυτός, καὶ τό, τοῦμοῦ· καὶ ἀντὶ τοῦ ὀδεύειν τὸ (ι) ἐλαύνειν ἐπὶ γῆρας συνηθέστερον· τὰ δ' ἄλλα καλῶς ἔχει. Τί δὲ βουλοίμην ἀπὸ τούτων τῶν ὑποδειγμάτων; ὅπως ἀπλῶ καὶ ἀπεριέργῳ, ἠδεῖ δὲ καὶ λαμπρῶ μετὰ δεινότητος καὶ μεγέθους χρώμενος χα-

(α) Ἐν τῷ χειρογράφῳ κεῖται κακῶς «ἐπὶ μάλα.»

(β) Ἰσ. γρ. «ἐπιλάβη» κατὰ τὸ «ἐξουσίας ἐπιλαμβάνεσθαι.» (Πλάτ. Πολιτ. Β. 360) κτλ.

(γ) Λεῖπει ὁ «καὶ» ἐκ τοῦ Ἐπιστολ.

(δ) Βλ. τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐν τῷ Ἐπιστολαρίῳ σελ 72.

(ε) Ἐν τῷ χειρογράφῳ οὐ κεῖται τὸ «μᾶλλον.»

(ζ) Ἐν τῷ Ἐπιστολαρ. «παραλλαχθήτω».

(η) Ἐν τῷ Ἐπιστολ. «τῶν ῥόδων.»

(θ) Ἐπιστολ. «ἀποπνέων» (κακῶς).

(ι) Ἐν τῷ Ἐπιστολ. οὐ κεῖται τὸ ἄρθρον «τό.»

ρακτῆρι, ὅτι πλείστον εὐδοκιμοίης. Ἔστω δέ σοι κατὰ νοῦν αἰεὶ τὰ ἐμὰ παραγγέλματα (α), ὅσα μοι τῆ προειρημένη ἐπιστολῇ διεσαφήθη. Τὰς δὲ ποιητικὰς καὶ τὰς ἀήθεις λέξεις ἴσθι μὲν, ἀλλὰ μὴ γρῶ παντελῶς αὐταῖς, μηδέ μοι τοὺς πάλαι λογογράφους μάρτυρας προῖστασα· οἷς γὰρ καὶ (β) ἐκεῖνοι πάμπολλα συγγράψαντες, ἄπαξ, ἢ δις ἐχρήσαντο, ταῦτα πῶς ἡμᾶς ἐκμιμῆσθαι δεῖ τοὺς πολὺ κatóπιν ὑστερίζοντας; καὶ κείνο δὲ δῆλον, ὡς ἡ χρῆσις οὐ μεθίστησι τὸ ταῖς λέξεσιν ἰδιάζον, ὅποτε σχολαιτέρᾳ γένοιτο· καὶ παρὰ Ξενοφῶντι τό, ὀθνεῖος ἀνέγνωσαι, οὐ μὴν γε διὰ τοῦτο, οὐδὲ τοῦ ποιητικοῦ καὶ ἀήθους ἀπέστη· καὶ παρὰ Θουκυδίδῃ δὲ εὐρομεν ἄττα ἰωνισμοῦ ἀπόζοντα, οὐ μὴν ἐκ τοῦ παραχρῆμα τούτοις χρησόμεθα, ἀλλὰ ταῖς τετριμμένοις ἐφησυχάσωμεν, καὶ τοῖς παρ' ἐκείνου εἰθισμένοις (γ)· καὶ Πλούταρχος μέντοι ἀντί τοῦ μὴ βλεπομένου α ἀἰδνῆς ἔφη πηλὸς ἐν τῷ τοῦ Θεσέως βίῳ, ἀλλ' ἄπαξ. Πολλὰ κίς δ' ἀντί τοῦ σκοτεινοῦ καὶ ἀφανοῦς τὸ τυφλὸν αὐτῷ ἐν χρήσει, καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Σάλωνος, «τυφλὸν ἔφη κίνημα,» καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Σύλλα, «εἰς λίμνας τυφλὰς ἀφανίζεται»· καὶ παρὰ Ξενοφῶντι «τυφλὴ πίδαξ.» Τὸ δὲ αἰδνῆς καὶ αἰδνὸς ἀντί τοῦ αἰδοῦς, παρὰ τοῦ εἶδω, παρ' Ἡσιόδῳ καὶ Ὀμήρῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ διδασκάλιον οὐ τὸ μάθημα, ὡσπερ ὁ Φαθωρῖνος, οὐ μέμνημαι πόθεν λαβῶν, ἀλλὰ τὸ δίδακτρον. Καὶ δῆτα καὶ Πλούταρχος ἐν Λυκούργῳ «καλὰ φησὶ τὰ διδάσκαλια παρὰ Θεσβίων ἀπολαμβάνεις,» οἷον δηλαδὴ τὰ μῆνυτρα, καὶ σῶστρα, καὶ θρεπτήρια, καὶ νικητήρια καὶ τὰ τοιαῦτα. Σὺ δέ, ὦ καλὲ καὶ ἀγαπητέ, τί ταῦτα βούλει, καὶ ἐν χρήσει λέξεων μαρτυριῶν ἐπίδειξ; Ἴθι κατὰ στίβον, καὶ χρῶ μετ' ἐκλογῆς τοῖς εὐσημοτάτοις καὶ εὐηχοτάτοις ὀνόμασι, τοῖς ἀρμόζουσι καὶ προσφυέσι, καὶ πολὺς ἔσται σοι ἐντεῦθεν ὁ ἔπαινος. Εἴης δὲ εἰς χρόνων παμπόλλων περιόδους τῆ ἐξ ὕψους εὐμενεῖα καὶ βοθηεῖα ῥωννύμενος.

Τῷ διδασκάλῳ κύρ Σπαντωνῆ.

Ἐντιμότητε καὶ λογιώτατε καὶ περιπόθητε Διερμηνευτὰ τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας εὐ πράττοις.

Τοῖς σοῖς ἐντυχῶν γράμμασιν, ἐπήνεσα μὲν τὸ εὐγνώμον αὐτῆς, καὶ εὐχάριστον τῆς γνώμης, ἐθαύμασα δὲ τὸ χάριεν, καὶ ἀνθηρὸν τοῦ λόγου ὅλον ἡμῖν ἔαρ ἀναφαῖνον· ὑπερήσθη δὲ καὶ μάλιστα τῆς τῶν περὶ αὐτὴν φιλομαθῶν ἐπιδόσεως. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἠδὺ καὶ τερπνόν, ὡς γονεῦσι μὲν τέκνων καλλιπαι-

(α) Ἐν τῷ χειρογρ. ἔστω δὲ ἀνά νοῦν εἰς τὰ ἐμὰ παραδείγματα (κακῶς).

(β) Ἐν τῷ Ἐπιστολ. οὐ κεῖται ὁ σύνδεσμος «καί.»

(γ) Λείπουσιν ἐκ τοῦ χειρογράφου τὰ «ἐφησυχάσωμεν» εἰθισμένοις.

δία, εἰσηγηταῖς δὲ μαθημάτων ἢ παρὰ τῶν περὶ αὐτοὺς ἀκροατῶν δαψιλῶς γενομένη τῶν λόγων διάδοσις· ἀγαθοῦ γὰρ ἡ φύσις ἀποπληροῦσθαι καὶ ἀπαρτίζεσθαι φιλεῖ, ἤνικα διοχετευομένη πολλαπλασιάζεται. Μὴ παύου ταιγαροῦν τῶν τῆς παιδείας θησαυρῶν τοῖς περὶ σὲ κοινωνῶν· τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῶν κτημάτων κενοῦται δαπανώμενα, μαθημάτων δὲ καὶ παιδείας τοσοῦτόν μᾶλλον ἂν εὐμοιρήσειας, ὅσα δαψιλέστερον αὐτῶν μεταδοίης. Ἐῤῥωσο.

Γαμηλιῶνος ἐ. λήγοντος, κατὰ τὸ κχπγ' ἔτος τὸ σωτήριον. Ὡς αὐτῆς Ἀλέξανδρος.

ΒΟΗΘΕΙ ΣΑΥΤΟΝ.

(Συνέχ. Ἰδὲ φυλλάδ. 517.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Βιομηχανία.

Ἐπιφανέστατον σημεῖον τοῦ ἀγγλικοῦ χαρακτῆρος εἶναι τὸ βιομηχανικὸν πνεῦμα, ὅπερ μαρτυρεῖ καὶ ἡ τοῦ παρελθόντος ἱστορία καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς νῦν γενεᾶς. Τὸ πνεῦμα τοῦτο, ἐπικρατοῦν μεταξὺ τῶν μεσαίων τάξεων τῆς Ἀγγλίας, ἔθεσε τὰ θεμέλια καὶ ἀνήγειρε τὸ οἰκοδόμημα τοῦ βιομηχανικοῦ μεγαλείου τοῦ κράτους. Ἡ σημαντικὴ αὕτη ἀνάπτυξις τοῦ ἔθνους εἶναι κυρίως ἀποτέλεσμα τῆς ἐλευθέρου προσωπικῆς ἐνεργείας, συνδέεται δὲ στενῶτατα μετὰ τοῦ πλήθους τῶν δραστηρίως ἐργαζομένων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χειρῶν καὶ νοῶν, εἴτε καλλιεργοῦσι τὴν γῆν, εἴτε ποιλοῦσι χρήσιμα πράγματα, εἴτε κατασκευάζουσιν ἐργαλεῖα καὶ μηχανάς, εἴτε συγγράφουσιν, εἴτε παράγουσι καλλιτεχνικὰ ἔργα. Ἐν ᾧ δὲ τὸ ἐργατικὸν πνεῦμα ὑπῆρξεν ἡ ζωτικὴ ἀρχὴ τοῦ ἔθνους, ἐχρησίμευσε συγχρόνως καὶ φάρμακον σωτηριῶδες οὐδετεροῦν ἐνίοτε τὰ ἀποτελέσματα ἐσφαλμένων νόμων καὶ ἐλλείψεων τοῦ συντάγματος.

Τὸ ἐργατικὸν στάδιον ὅπερ ἠκολούθησε τὸ ἔθνος, ἐφάνη ἐν ταύτῳ καὶ ἡ καλλιτέρα αὐτοῦ ἀνατροφή. Ὅπως ἡ σταθερὰ ἐπιμέλεια ἔργου τινὸς εἶναι ἡ ὑγιεστερα ἐξάσκησις παντὸς προσώπου, τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἔθνη. Ἡ ἐντιμος ἐργατικότης συμβαδίζει μετὰ τοῦ καθήκοντος καὶ ἡ θεία πρόνοια στενῶς συνέδεσεν ἀμφοτέρᾳ μετὰ τῆς εὐτυχίας. Οἱ θεοὶ, λέγει ὁ ποιητής, ἔθεσαν τοὺς κόπους καὶ τὴν ἐργασίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν Ἰλυσίων πεδίων. Βέβαιον εἶναι ὅτι οὐδεμία τροφή τοσαύτην ἡδονὴν παρέχει τῷ ἀνθρώπῳ, ὅσον τὸ τεμάχιον ἄρτου τὸ διὰ τῆς ἰδίας ἐργασίας, ὑλικῆς ἢ διανοητικῆς, ἀποκτηθέν. Διὰ τῆς ἐργασίας ὑπετάχθη ἡ γῆ, καὶ ὁ ἀνθρω-